

mogoče vsakomur razlagati, da pri nas etnološki film nima širše zaslonbe, razen v sferi obstoječih modelov dokumentarnega filma, kar pa ne zadošča hitremu razvoju in potrebam slovenske etnološke vede.

NAŠKO KRIŽNAR

KNJIŽNA POROČILA, KRITIKE, RAZSTAVE

JANEZ BOGATAJ: MLINARJI IN ŽAGARJI V DOLINI ZGORNJE KRKE

Izd., Dolenjski tisk Novo mesto, Dolenjski muzej in znanstveni inštitut FF Ljubljana; Novo mesto 1982, str. fot., angleški povzetek

Danes je skoraj prava redkost, če ob slovenskih rekah naletimo na še delujoč mlin. Industrijski razvoj je izpodrinil to obrt, o kateri bomo kmalu brali le še v pripovedkah. Tu pa tam vidimo kakšen podrt mlin, kakšen pa bo ostal kot primerek kulturne dediščine, ki naj bi dopolnjeval pokrajinsko sliko in nam omogočil spoznavanje življenja v preteklosti. Danes vemo le malo o mlinarski in žagarski obrti, še manj o življenju mlinarjev, žagarjev in njihovih družin, o delu v mlinu, o položaju žagarjev, itd.

Način življenja mlinarjev in žagarjev nam v celovitejši podobi predstavlja knjiga magistra Janeza Bogataja, **MLINARJI IN ŽAGARJI V DOLINI ZGORNJE KRKE**. Knjiga opisuje obe značilni obrti od začetka stoletja do leta 1975. Nastala je kot priredba magistrske naloge, zasnovane iz večletnih terenskih in arhivskih raziskav. Gre za etnološko študijo, za strokovno knjigo, ki pa jo bo z veseljem vzel v roke vsak bralec, saj je suhoparno znanstveno razpravljanje zamenjano z živahnim in neposrednim jezikom, s katerim nas avtor uvaja v mlinarski način življenja. Poleg avtorjeve sposobnosti komuniciranja z bralci ima knjiga še to odliko, da kljub poljudnosti ostaja znanstveno besedilo s pronicljivimi analizami stanja mlinarstva in žagarstva, pa z lucidnim prikazom določene socialne skupine, seveda ujete v svoj vsakdanjik in kulturno okolje. Sploh je za vso novejšo etnologijo značilno, da ne idealizira preteklosti in da se ne ukvarja samo s „starinami“ — s predmeti, ampak z ljudmi, ki so nosilci dela ali kulture in živijo s svojimi skrbmi in veseljem sredi narodne skupnosti.

Čeprav Bogatajeva knjiga iz razumljivih razlogov predstavlja mlinarstvo in žagarstvo le ob zgornjem področju Krke, je knjiga med prvimi celovitejšimi prikazi teh obrti pri nas, saj se starejša etnologija tem obrtem ni veliko posvečala. Tako Bogatajeva knjiga ni novost samo v načinu obravnave, ampak tudi glede teme.

Koliko je bilo pri nas etnološke literature o mlinarstvu in kakšne metodološke novosti prinaša pričujoča knjiga, razberemo iz prvega poglavja, ki prinaša tudi podatke o načinu dela in obsegu raziskave. Naslednje poglavje je posvečeno dolini zgornje Krke, gospodarskim in družbenim pogojem, ki so bili pomembni za opredelje-

vanje mlinarstva in žagarstva v tem prostoru. Gre za splošen in nujen okvir, iz katerega lahko gradi svoje raziskave določena, specializirana disciplina, kot npr. etnologija.

Nadaljnja poglavja v knjigi, raziskave in zaključki, so osvetljeni, kot rečeno, iz etnološkega zornega kota, kar pomeni, da se avtor ne ukvarja le s tehničnimi opisi mlinov in z nostalgичno revitalizacijo mlinarstva, ampak le tega obravnava (ugotavlja dejstva) v sklopu raziskovane načina življenja Slovencev v 20. stol. Tako spoznamo, kdo so bili mlinarji, njihovo ekonomsko in socialno strukturo, pa njihov človeški obraz ter življenjske pogoje mlinarskih družin, bivanjske in delovne prostore. Kolikor se je dalo so prikazani tudi družinski odnosi na „vznoter“ in odnosi mlinarjeve družine s širšo skupnostjo. Obravnava pa je še vloga gospodarja v družini pa odnosi družina, sluge itd. Iz te notranje urejenosti v mlinu prehaja avtor na medsebojne in medsosedske odnose, kjer se ustavi pri mnenjih drugih ljudi o mlinarjih, raziše odnos mlinar—stranka ter vključevanje gospodarja — obrtnika v vaško skupnost. Seveda so našete točke samo iztočnice, iz katerih se avtor spušča v podrobnejša raziskovanja: npr., ko raziskuje dedovanje, mora raziskati celotno družino, potomstvo, tudi nezakonske otroke, s tem pa je prešel na področje intimnega življenja in seveda na področje moralnih in pravnih norm, kar pa je pomagalo osvetliti mlinarsko pojmovanje ljubezni, družine, otrok, kar je težko zvedeti iz neposrednega razgovora. Knjiga prinaša torej vsakdanjik in praznik, življenje in delo, mišljenje in zabavo stanu, ki pri nas izumira.

Komunikativno razsežnost besedila poudarjajo številne fotografije, ki so pretežno avtorjevo delo.

Knjiga Janeza Bogataja je izšla letos pri Dolenjskem tisku v Novem mestu, soizdajatelja pa sta bila Znanstveni inštitut filozofske fakultete v Ljubljani in Dolenjski muzej iz Novega mesta.

MARKO TERSEGLAV

RAZMIŠLJANJE OB RAZSTAVI: MLINARJI IN ŽAGARJI V DOLINI ZGORNJE KRKE

AVTORJA: mag. Janeza Bogataja
OBLIKOVALCA: ing. arh. Marjana Lobode
v KRAJU: Novo mesto (Dolenjska galerija)
in ČASU: maj — junij 1982

Likovna umetnost, glasba, literatura, film — pri vseh je ponavadi rezultat nekega ustvarjalnega dela njegova izvedba, objava ali vizualizacija. Le-ta zahteva svojo oceno, kritiko, ki ji strežejo v ta namen izobraženi kritiki in ocenjevalci. Rezultat etnološkega znanstvenega ustvarjalnega dela je ravno tako njegova objava ali razstava kot več medijska vizualizacija. Kritiki in ocenjevalci pa smo si sami. Ob tem nam lahko gledanje iz stroke na dogajanja v njej odpira poglede in probleme, kakršne bi morda zunanji ocenjevalec prezrl. Po drugi strani pa se odpre problem subjektivnosti, celovske vključenosti, ki bi se ji slednji morda lahko izognil.

Ob Bogatajevi razstavi „Mlinarji in žagarji v dolini Zgornje Krke“ me dileme glede muzejske etnološke razstavne kritike, ki so v večji ali manjši meri vedno prisotne, skorajda niso obhajale. Kot zunanji opazovalec, kot laik, ki je vstopil in si ogledal razstavo, bi rekla, da „mi je bila všeč“. Vsak ogledovalec je lahko tekoče sledil

imaginarno nit, ki ga je vodila preko panojev in predmetov, ki so mu družno razkrivali mlinarstvo kot obrt in življenje mlinarjev z vsemi spremljajočimi pojavi. Kot ocenjevalec „iz stroke“ pa menim, da smo takšno razstavo čakali. Naško Križnar je pred dvema leti zapisal, da vidi slabost današnje muzejske etnološke prakse v tem, da se muzejski etnolog v muzeju obnaša kot kustos 19. stoletja, občasno pa v drugem mediju (publicistika) nastopa kot moderni etnolog 20. stoletja.¹ Janez Bogataj, ki na srečo ali pa nesrečo ni muzejski etnolog (čeprav dobro pozna muzejsko delo), je to mnenje zanikal. Sodobna etnologija je dobila primerno muzejsko interpretacijo. Ne le prikaza KAJ, temveč tudi KAKO in ZAKAJ. In ne samo to. Razstava je zrasla iz raziskave, tako da se je kot razstavni katalog pojavila Bogatajeva monografija o načinu življenja značilne socialno profesionalne skupine, mlinarjev in žagarjev, od prve četrtine 20. stol. do leta 1975. V razstavo kot nekakšen vzgojni „hors-d'oeuvre“ uvajajo vrste žit in mlevskih izdelkov. Predstavitev na pononjih z nekaterimi spremembami, kakršne je zahtevala razstava kot medij sporočanja, v glavnem sledi poglavjem iz knjige. Avtor nas najprej seznani z regijo, z dolenskim rekami in potoki s poudarkom na Krki ter lokacijah njenih mlinov in žag. Sledijo zgodovinska pričevanja o mlinih in ostalih obratih na vodnih pogon ter predstavitev gospodarskih in družbenih pogojev, pomembnih za opredeljevanje mlinarstva in žagarstva v dolini Zgornje Krke. Za tem pride topografski pregled vseh v raziskavi zajetih mlinov in žag, s spremembami v času in prostoru, za katerega je avtor, poleg za tovrsten pregled običajnih podatkov, posrečeno vključil tudi predstavitev družin. Temu, bolj splošnemu delu razstave sledijo prikazi bivalnega okolja, predstavitev družine kot proizvodno-potrošne enote, prehranjevanja in oblačenja, potujočih mlinarjev, izseljenstva, družine in njene funkcije, dela v mlinu in na žagi, vzdrževanja in tehničnega znanja, poslov, izrabe prostega časa, kupovanja kamnov, strank – pomlinarjev, načinov transporta, merjenja in plačevanja, mlinarjev (žagarjev) in strokovnega združenja, mlinov med NOB in v obdobju admin. socializma, mlinarjev (žagarjev) in skupnosti ter končno, kot zadnji pano – vprašanj, še mlini danes in jutri. Seznanimo se z vsakdanjim življenjem in kulturnim okoljem določene profesionalne skupine, z življenjem njihove družinske skupnosti, z organizacijo obrtne delavnice in z delitvijo dela med njenimi člani ter z vlogo, strukturo in funkcioniranjem določenega obrtnika v vaški ter širši skupnosti.

Razstava je tako po eni strani, vsebinsko, izrazito študijska (možnost stalne postavitve), po drugi strani, vizualno, pa je izredno komunikativna (na temo: mlinarji, vreče, polne zrnja, polne moke – asociira že sam material – juta – uporabljen za panoje). Kot taka je nedvomno plod ubranega sodelovanja med avtorjem in oblikovalcem.

Glavne vsebinske teme si sledijo na izpostavljenih, razlagalnih podtemah pa na zamaknjenih panojih. V na ta način nastale „niše“ so postavljeni predmeti, ne kot izolirani objekti temveč kot mediji, ki skupaj s tekstom in fotografijami pripovedujejo željeno vsebino. Predmetov, oziroma njim odgovarjajočih medijev (npr. dokumentov) bi bilo morda lahko več (interjerji, oblačila ipd.), saj tako iz drugače celovite podobe tekstovno fotografski del včasih preveč izstopa. Izredno pričevalen sam po sebi pa je ravno fotografski del. Z lakonično govorico majhnega, vendar dobrega izbora fotografij je veliko povedanega.

Avtor in oblikovalec sta v smislu celotne podobe razstave načrtovala tudi zanimiv propagandni del: plakat, intervju z mlinarjem na otvoritvi, možnost nakupa zloženskega modela mlina ter vrečk z različnimi mešanici

moke. Le-ta (razen plakata) žal ni bil realiziran. Obiskovalec bi odnesel z vrečko moke ali z zloženko mlina domov dobesedno delček razstave in s tem verjetno tudi razmišljanja, ki mu ga je vzbudila.

V sredini razstavnega prostora je stala rekonstrukcija mlina kot epicenter dogajanja. Moral bi se obračati, a se ni. Stal je kot nem simbol. Pantarhei. Vse teče. Voda, življenje, misli in, včasih na srečo, tudi čas. V tem času pa niti etnologiji niti muzejski etnologiji ne morejo več zadoščati „sedanje veljavne postavitve, tj. kolekcijsko prikazovanje“², čeravno v imenu „preudarnosti in strpnosti“.

1. Naško Križnar, Ali je etnologija v muzeju aplikativna veda? Način življenja Slovencev 20. stoletja, Posvetovanje SED Nova Gorica 1980, Knjižnica glasnika SED 1, Ljubljana 1980, str. 22
2. Sergej Vrišer, Novi zakon in strokovne, znanstvene in spomeniškovarstvene naloge muzejev, Argo XX – XXI, 1981 – 1982, Ljubljana 1982; str. 83

INJA SMERDEL

RAZSTAVA KMEČKA HIŠA V POKRAJINI OB MURI

Pokrajina ob Muri je bila do nedavna znana po idiličnih s slamo kritih kmetijah, mlinih na Muri, sušilnicah za lan, beli noši . . . , česar danes skoraj ni več.

V pokrajini so le tu in tam še vidni vaški zvoniki, značilni vodnjaki, slamnate strehe.

Še pred desetimi leti je bila panonska prekmurska hiša zastopana v vseh treh značilnih tipih, kar je razvidno iz fotografskih povečav in risb. Povečave prikazujejo postopek beljenja in fasadiranja lesenih hiš, ki je v Pomurju znan od najstarejših časov do danes. Vsako leto na pomlad žena obeli svoj dom. Do leta 1930 so še tu in tam ornamentirali fasade zadnjih strani lesenih domov, hodnik v hiši in kuhinje v tehniki na pošpic, potisk s kurjim peresom (Veržej, Renkovci, Strehovci, Dokležovje). Razstavljenih je nekaj risb zidanih domov iz doma žgane opeke. Žgali so jo v 19. stol. in v začetku 20. stoletja (Motvarjevci, Hodoš). Risbe prikazujejo tudi zidane domove z značilnim prizidanim vhodom v obliki obokanega prizidka (Turnišče, Hodoš). Fotografske povečave prikazujejo odhajanje na njive, delo na domu, medsebojno pomoč pri košnji, žetvi, trgatvi in drugih delih, ki živi še danes in ki jo vračajo za „odsluž“ ali za „hvala lepa“.

Razstava posebej poudarja pomen varovanja in smotrnega obnavljanja kmečke arhitekture iz kulturno krajinskih, naselbinskih do ekonomsko socialnih in drugih vidikov.

Od pomurskih domačij, med katerimi so najstarejše iz prve polovice 19. stoletja, bo večina v nekaj letih obnovljenih ali porušenih ali pa bodo propadle. Elementi značilnega ljudskega stavbarstva bodo morda še vključeni v sodobno arhitekturo, prikazani bodo v muzeju na prostem.

Risbe na razstavi opozarjajo na detajle (trami z letnicami, sobni datirni trami, značilna vhodna vrata v hišo in drugo). Fotografije prikazujejo nove strešne kritine in najsodobnejše dozidave in nadzidave lesenih hiš. Revitalizacija stavbne arhitekture v Pomurju je daljnosežnejša, perspektivna. Tipske hiše so grajene ob nasvetih Zavoda za spomeniško varstvo v Mariboru. Imajo značilen strešni naklon, strešni čop, tloris v črki L, vključeni so pristni elementi etnografskih značilnosti.